

2. Схемы алгоритмов и программ: правила выполнения ГОСТ 19002-80 та Схемы алгоритмов и программ: обозначения условные графические. ГОСТ 19003-80.
3. Большой Энциклопедический Словарь. — М.: Сов. энцикл., 1991. — Т. 1. — 1500 с.
4. Кузьмин С. В. Очередность проведения следственных действий и иных мероприятий в процессе предварительного следствия // Правоведение. — М., 1995. — № 1.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз. — Х.: Харьков юрид., 2007.
6. Шепітько В. Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. — Х., 2007. — Вип. 14.
7. Коповалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. — К.: РИО МВД СССР, 1983.
8. Самыгин Л. Д., Форкер А. С. Опыт создания алгоритмов расследования преступлений // Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина. — М., 1986. — С. 219–223.
9. Зорин Г. А., Зорин Р. Г. Типовые программы допросов участников и очевидцев дорожно-транспортных происшествий: Справочник для следователей, прокуроров, судей, адвокатов, преподавателей и студентов юридических вузов. — Гродно, 1995. — 126 с.
10. Зинин А. М., Майлис П. П. Судебная экспертиза. — М.: Право и закон, 2002.
11. Авдеева Г. К. Судова експертиза контрафактної аудіовізуальної продукції: Монографія. — Х.: Право, 2006.
12. Сердюк Т. Г. Об определении категории «типическое» в исторических исследованиях // Известия АГУ. — 1999. — № 4. — С. 138–144.

УДК 343.37(477)

Л. І. Аркуша

ОСОБЛИВОСТІ ПОХОДЖЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ, ЩО ЛЕГАЛІЗУЮТЬСЯ

Істотним моментом для застосування ст. 209 КК України є те, щоб майно, яке виступає предметом відмивання, було одержано внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувє легалізації (відмиванню) доходів, про що свідчить спеціальна вказівка законодавця на це безпосередньо у назві статті та у примітці до неї. Таким є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох і більше років (за винятком діянь, передбачених ст. ст. 207 і 212 КК України) або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави і за таке ж саме діяння передбачена відповідальність Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи.

Найбільш поширеними джерелами «брудних» коштів є злочини, що вчиняються в фінансово-кредитній, бюджетній, зовнішньоекономічній, паливно-енергетичній, металургійній, агропромисловій та приватизаційній сферах, а також контрабандна діяльність. Так, концентрація коштів, значні можливості фінансово-кредитної сфери щодо використання сучасних технологій в обслуговуванні капіталів роблять її привабливою для отримання «брудних» коштів. Основними видами правопорушень у кредитно-банківській системі залишаються незаконне отримання (надання), розкрадання та нецільове використання кредитних і бюджетних коштів. При цьому активно використовуються фаль-

сифікація даних щодо фінансово-господарської діяльності підприємств, заставного майна (оцінки його вартості чи наявності), механізм фіктивного банкрутства тощо. Як правило, такі злочини вчиняються за прямою або опосередкованою участю посадових осіб фінансово-банківських установ [6].

Розвиток негативних тенденцій у бюджетній сфері, з одного боку, обумовлює низький рівень відповідальності керівників деяких державних органів, установ та організацій при використанні бюджетних коштів, корупційні прояви з боку посадових осіб різних рівнів, а з іншого — спрямування організованої злочинності до державних активів з використанням численних механізмів злочинної діяльності. Цьому певною мірою сприяє і недосконалість чинного законодавства. Стабільною залишається тенденція до збільшення фактів привласнення, нецільового використання бюджетних коштів шляхом складання фіктивних документів, укладання державними установами, організаціями та підприємствами угод з комерційними структурами, які зареєстровані на підставних осіб. Все більшого поширення та масштабів набуває застосування організованими злочинними угрупованнями механізму привласнення значних об'ємів бюджетних коштів за рахунок незаконного повернення податку на додану вартість, що тісно пов'язано із зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. Як свідчить практика, суми, необхідні для відшкодування, значно перевищують надходження по ПДВ до Державного бюджету України, що створює дефіцит коштів для відшкодування, а відтак — передумови до зловживань і корупційних дій. Загальна ситуація у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) характеризується поглибленням негативних тенденцій, що обумовлено відсутністю чітко виражених економічних пріоритетів, пасивною державною торговою політикою, значною криміналізацією експортно-імпорتنих операцій. Кількість правопорушень у сфері зовнішньої торгівлі високоліквідними товарами (кольорові метали, хімія, окремі види сільгосппродукції тощо) щорічно зростає. Характерними для зовнішньоторговельної сфери є високий рівень латентності зловживань і правопорушень, «професійності» та «організованості» злочинних груп, а також значне поширення корупції в управлінських структурах. У зв'язку з цим актуальною залишається проблема забезпечення контролю з боку державних органів за здійсненням операцій за зовнішньоекономічними контрактами вітчизняних підприємств з нерезидентами України, в т.ч. тими, що зареєстровані в офшорних зонах.

Спостерігається поглиблення криміналізації структур, що займаються поставками і реалізацією на території України нафтопродуктів. Крім того, поширеними є факти свідомого укладання керівниками підприємств паливно-енергетичного комплексу заздалегідь збиткових угод зі сторонніми організаціями, зловживання з фінансовими ресурсами, привласнення майна і коштів в особливо великих розмірах, безпідставного кредитування приватних організацій з використанням державних енергоресурсів, нецільового використання бюджетних коштів службовими особами підприємств галузі, лобювання державними службовими особами інтересів комерційних структур-посередників на ринку енергоносіїв тощо.

Висока прибутковість і стабільний попит на продукцію металургійного комплексу є основним чинником криміналізації цієї галузі. При цьому найбільш поширеними проявами протиправної діяльності тут є: навмисне укладання збиткових угод керівниками галузі; привласнення та шахрайство в особливо великих розмірах; безпідставне кредитування комерційних структур за рахунок державних енергоресурсів; монополізація підприємств окремими фінансово-промисловими групами під час акціонування та приватизації з метою виведення зазначених підприємств з-під контролю держави з подальшим спрямуванням фінансових потоків на адресу офшорних компаній; нецільове використання бюджетних коштів службовими особами підприємств; хабарництво з боку службових осіб підприємств та контролюючих органів тощо.

Особливо привабливою для криміналітету є переробна галузь агропромислового комплексу — один із основних бюджетонаповнюючих секторів господарювання, фінансовий механізм дії якого характеризується найменшим періодом обігу коштів. Ці обставини активно використовуються організованою злочинністю для ввезення на територію держави сировини та продуктів харчування без сплати митних та інших обов'язкових платежів. Крім того, об'єктом посягань з боку зловмисників нерідко стають значні суми бюджетних асигнувань та державне майно, що виділяються для фінансової підтримки і реструктуризації підприємств галузі. Ще одним із напрямків злочинної діяльності в переробній галузі агропромислового комплексу в даний час залишається налагодження виробництва та реалізація фальсифікованої продукції різних форм та специфікацій.

До інших основних видів протиправної діяльності в АПК можна віднести: привласнення і нецільове використання бюджетних коштів, державного та колективного майна; порушення вимог чинного законодавства при здійсненні підприємницької діяльності (відсутність та незаконне отримання відповідних ліцензій та сертифікатів на право проведення комерційних операцій з сировиною та готовою продукцією, незаконне використання торгового знака тощо); незаконна видача сертифікатів на право володіння земельними паями; ухилення від погашення заборгованості по кредитах, отриманих під гарантії уряду.

Ще однією сферою отримання незаконного капіталу виступає і приватизаційний процес в Україні, який супроводжується низкою характерних негативних проявів: заниження вартості майна підприємств при проведенні оцінки; стримування адміністрацією підприємств акціонування з метою створення умов щодо придбання об'єктів у особисту власність через підставних осіб або розкрадання їхнього майна; фальсифікація даних у процесі індексації статутних фондів, списання обладнання з порушенням чинного законодавства; придбання акцій через підставних осіб, включення в число акціонерів осіб, які не є працівниками підприємств; передача держмайна у приватну власність на підставі рішень не уповноважених на це осіб; змова посадових осіб об'єкта приватизації з лідерами кримінальних структур шляхом передачі майна в оренду або у власність; незаконний рух приватизаційних цінних паперів між фінансовими посередниками; невиконання інвестиційних зобов'язань; змова

учасників конкурсів з метою недопущення підвищення ціни продажу акцій; зменшення статутних фондів акціонерних товариств шляхом продажу частини майна та приміщень без зміни емісії цінних паперів; передача права на володіння акціями без відповідної реєстрації, що призводить до монопольного володіння контрольними пакетами акцій підприємств та порушення чинного антимонопольного законодавства; невиконання інвестиційних зобов'язань, несплата покупцем фіксованої ціни за придбаний пакет акцій, порушення строків внесення з боку покупців акцій інвестицій, не передбачених умовами договору, зміна умов договорів щодо внесення інвестицій без узгодження з ФДМ України. Також існує негативна тенденція по самостійному продажу пакетів акцій дочірніх підприємств державними акціонерними та холдинговими компаніями, що призводить до їх «прихованої» приватизації із залученням грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, і, як наслідок, недоотримання державним бюджетом значних надходжень.

Контрабандна діяльність на сьогодні залишається одним із головних чинників дестабілізації внутрішнього ринку України, основою злочинних капіталів та фінансово-економічною базою організованої злочинності. Рівень збитків, що завдає державному бюджету контрабандна діяльність, за експертними оцінками, становить понад 10 млрд грн щорічно, які в подальшому легалізуються на території України або іноземних держав. Через вигідне географічне розташування України на перехресті торгових шляхів між Азією та Європою, наявність таких факторів, як різниця світових і внутрішніх цін, нестабільність і недосконалість митного та податкового законодавства, надмірно високі ставки ввізного мита, нерівномірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання, «прозорість» державного кордону з країнами СНД контрабандна діяльність зберігає тенденцію до подальшого поширення.

Злочинні угруповання, які спеціалізуються на контрабанді, характеризуються мобільністю, високим ступенем організованості, наявністю сучасного технічного обладнання, спецпристроїв та зброї. Залежно від змін національного законодавства, дій правоохоронних та контролюючих органів ними постійно корегуються способи й методи протиправної діяльності. Набуває широкого застосування так званий «метод інтелектуального приховування», коли експортно-імпортні операції на перший погляд виглядають законними, але при більш поглибленому та всебічному вивченні всіх обставин виявляються порушення митного законодавства. Протиправні акції стають більш витонченими, добре організованими та ґрунтовно підготовленими, усе частіше через митний кордон незаконно переміщуються великі партії товарів.

Аналіз судово-слідчої практики дозволяє виділити такі, найбільш розповсюджені, механізми здійснення контрабандних акцій: надання митному органу України документів, що містять неправдиві дані щодо вартості предметів, які переміщуються (заниження митної вартості товару шляхом заміни інвойсів, рахунків-фактур тощо); недекларування або декларування товару не своїм найменуванням; невідповідність заявленої та реальної кількості товарів; подання неправдивих даних стосовно одержувачів вантажу та умов ввезення (при

тимчасовому ввезенні обладнання та устаткування); подання недостовірних сертифікатів про походження товарів; переадресування вантажів та «перерваний» транзит; приховування товару від митного контролю та переміщення вантажів поза місцем розташування пунктів пропуску. Як показує практика, найбільш розповсюдженою схемою перетину кордону контрабандними товарами є оформлення легальним платником (нерезидентом або резидентом) документації на транзит цих товарів через митну територію України. Після проходження товару на територію України, попередні документи знешкоджуються та переоформлюються як такі, що регулюються договором між резидентами України, що надає контрабандним товарам легальний статус.

Слід зазначити, що перевага надається таким механізмам та схемам, які не вимагають підвищених ризиків, дозволяють ухилитися від сплати належних податків та митних платежів, дають змогу отримати неоподатковувані прибутки за рахунок вартісної різниці сировини та готової продукції, отримати передбачені законодавством пільги тощо. Звертає на себе увагу той факт, що якщо раніше більшу частину контрабандних товарів становили товари підакцизної групи, то сьогодні їх асортимент значно розширився. З метою реалізації без відповідного оподаткування порушники намагаються незаконно ввозити автомобілі, електропобутові товари, телерадіоапаратуру, оргтехніку, запасні частини до транспортних засобів, будівельні матеріали й сантехніку, сировину для хімічної промисловості, обладнання для легкої та харчової промисловості, канцелярські товари, різноманітні продукти харчування і т. ін.; при вивезенні з України — спирт, цигарки, сировинні матеріали, продукти переробки сільгосппродукції, лісоматеріали [8, 49–72].

Отже, джерело походження злочинних доходів, а також відображення зв'язку легалізації з предикатним злочином є обов'язковою умовою формування і специфічною ознакою криміналістичної характеристики саме щодо розглядуваної категорії злочинів.

Належність предикатних діянь до різних груп злочинів: корисно-насильницьких, у сфері господарської та службової діяльності, обігу наркотичних засобів тощо, викликають необхідність їх криміналістичного дослідження з метою систематизації ознак (слідів), які вказують на джерело походження кримінальних коштів, місця їх можливого знаходження, обігу (переміщення) та ін. Більш того, віднесення «предикатного фактора» на одне з провідних місць у криміналістичній характеристиці розглядуваної категорії злочинів наочно ілюструє, що легалізація (відмивання) «брудних» коштів є невід'ємною складовою певних технологій злочинного збагачення [7, 32–37], тобто комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, що поєднані у єдиний ланцюг злочинної поведінки, де сама легалізація виступає останньою ланкою у такого роду діяльності. Тому методика розслідування злочинів, передбачених ст. 209 КК України, нерозривно пов'язана з методиками розслідування предикатних злочинів, тобто повинна мати комплексний характер. У зв'язку з цим доцільно погодитись з думкою тих учених, які визначають пріоритетним напрямком наукових досліджень розробку методик виявлення і розслідування легалізації (відми-

вання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у поєднанні з розробкою методик розслідування предикатних злочинів [5, 174].

Література

1. Андрушко П. П. Фіктивне підприємництво: проблеми кваліфікації та вдосконалення відповідальності // *Предпринимательство, хозяйство и право*. — 1998. — № 11. — С. 28.
2. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. — Х., 2004.
3. Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 5 (57). — С. 11.
4. Волобуев А. Фиктивное предпринимательство как способ сокрытия тяжких экономических преступлений // *Российская юстиция*. — 2001.
5. Волобуев А. Ф. Проблеми питання розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом // *Протидія відмиванню «брудних» коштів та фінансуванню тероризму: громадська підтримка та контроль: Матеріали міжпар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 червня 2003) / Нац. акад. внутр. справ України*. — К., 2003.
6. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом): Наук.-практ. посіб. — Х.: Одіссей, 2005.
7. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуев, І. М. Осика та ін.; Нац. уп-т внутр. справ. — Х., 2004.
8. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: Монографія. — Х.: Гриф, 2003.

УДК 343.85:343.98

М. О. Янковий

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ ЯК СКЛАДОВА СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Боротьба зі злочинністю на сучасному етапі розвитку українського суспільства, в якому людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1], є важливим державним завданням. Одним із пріоритетних напрямків цієї боротьби є профілактика злочинів. Провідну роль у профілактиці злочинів відведено органам внутрішніх справ, які мають для цього відповідні повноваження, сили та засоби. Спираючись на науково обґрунтовану правову теорію в поєднанні з передовою практикою, вони покликані в умовах сьогодення по-новому вирішувати це завдання. Тому від науково-методичного забезпечення їхньої діяльності значною мірою залежить вирішення важливої загальнодержавної програми з профілактики злочинності.

Концептуальні основи криміналістичної профілактики злочинів уже досить давно було закладено відомими вітчизняними вченими-криміналістами, зокрема, В. П. Колмаковим (1961), Ф. А. Лопушанським (1973), В. С. Зеленецьким (1975) та іншими.

Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили також науковці: Р. С. Белкін, О. А. Борідько, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв,